

Первая мировая война в исторической памяти народов

4. Грицкевич, В.П. История музейного дела в новейший период (1918—2000) / В.П. Грицкевич; С.-Петербург. гос. ун-т культуры и искусства. — СПб.: Изд-во СПбГУКИ, 2009. — 152 с.
5. Как воспринимается Первая мировая во Франции и Германии? // RIA.RU [Электронный ресурс]. — 2013. — Режим доступа: <http://inosmi.ru/world/20131116/214837463.html>. — Дата доступа: 14.10.2014.
6. «Крылья Первой мировой войны — Малая Польша 1914—2014» // Радио Польша [Электронный ресурс]. — 2014. — Режим доступа: <http://www.radioporuski.pl/6/110/Artykul/>. — Дата доступа: 04.08.2014.
7. Музей «Россия в Великой войне» в Государственной Ратной палате // Царское Село [Электронный ресурс]. — 2014. — Режим доступа: http://www.tzar.ru/museums/martial_chamber/kiosks. — Дата доступа: 11.09.2014.
8. Музей Первой мировой войны // Российское военно-историческое общество [Электронный ресурс]. — 2014. — Режим доступа: <http://histrf.ru/rv/rvio/activities/projects/item-32>. — Дата доступа: 05.10.2014.
9. Муромцева, Л.П. Память о событиях Великой войны / Л.П. Муромцева // Преподавание истории в школе. — 2006. — № 3. — С. 27—32.
10. Первая мировая. Последняя битва Российской империи // Музеи России [Электронный ресурс]. — 2014. — Режим доступа: <http://www.shm.ru/shows/1743/>. — Дата доступа: 12.09.2014.
11. Уильямс, Н. Полная хронология XX века / Н. Уильямс, Ф. Уоллер, Д. Роуэнт. — М.: Вече: АСТ, 1999. — 816 с.
12. Histoire du Musée // Musée Somme 1916 [Ressource électronique]. — Mode d'accès: <http://www.musee-somme-1916.eu/>. — Date d'accès: 21.09.2014.
13. Péronne Historial // Museum of the Great War [Ressource électronique]. — 2013. Mode d'accès: <http://www.somme-battlefields.com/memory-place/peronne-historical-museum-great-war#sthash.MNxONvHC.dpuf>. — Date d'accès: 01.10.2014.

Волкава Вольга Віктараўна

Беларускі камітэт Міжнароднай Рады па помніках і мясцінах (Мінск, Беларусь)

**ПЕРЫЯДЫЧНЫЯ ВЫДАННІ ЯК КРЫНІЦА ПА ГІСТОРЫІ
НЯМЕЦКАЙ АКУПАЦЫІ БЕЛАРУСІ ПЕРЫЯДУ ПЕРШАЙ
СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ**

Істотнае месца ў асвятленні сацыяльна-эканамічных і грамадскіх працэсаў у Беларусі перыяду Першай сусветнай вайны займае перыя-

дычны друк. Гэта комплекс крыніц, разнастайных па жанры, паходжанні і характары інфармацыі: афіцыйныя паведамленні, заканадаўчыя дакументы, публіцыстыка, заметкі і інш. Ва ўсёй разнастайнасці жанраў уласна перыёдыкі даследчыкі ўмоўна вылучаюць тры групы: матэрыялы аналітычныя, інфармацыйныя, мастацка-публіцыстычныя [4, с. 54—56]. Газеты і часопісы перыяда 1914—1918 гг. можна сістэматызаваць *па перыядычнасці выдання* (штодзённыя, штотыднёвыя і г. д.); *па тэрытарыяльнай прыкмеце* (друкаваліся ў межах сучасных тэрыторый Беларусі, Літвы, Польшчы, Германіі); *па мове* (нямецка-, польска-, беларускамоўныя выданні). Адзначаныя крытэрыі — тэрыторыя і мова — уплываюць і на падбор апублікаваных матэрыялаў. Падчас вайны ўсе перыядычныя выданні, якія выдаваліся на акупаваных тэрыторыях, у тым ліку зоны Обер Ост, Варшаўскага генерал-губернатарства, а таксама ў Германіі, праходзілі ваенную і палітычную цэнзуру.

Нямецкамоўную перыёдыку можна умоўна падзяліць па геаграфічнай прыкмеце: 1) газеты акупаваных тэрыторый зоны Обер Ост і 2) газеты, якія выходзілі ў Германіі і ў асобных рубрыках асвятлялі сітуацыю на Ёсходзе.

Каштоўнымі крыніцамі з'яўляюцца газеты, якія былі афіцыйнымі друкаванымі органамі адпаведных ваенных акруг Обер Ост: «*Grodnoer Zeitung*» [1, 11], «*Wilnaer Zeitung*» [23], «*Białystoker Zeitung*» [2, 5].

Галоўная мэта ваенных газет была сфармулявана нямецкай адміністрацыяй наступным чынам: «Кожная газета — і гэта само сабой зразумела, — сваю асноўную задачу павінна бачыць у пашырэнні і ўмацаванні нямецкага аўтарытэту і прэстыжу, пры гэтым яна, бясспрэчна, павінна выдавацца на нямецкай мове» [6, S. 136]. Асноўнымі задачамі газет бачыліся своечасовае данясенне да насельніцтва адміністрацыйных распараджэнняў і асвятленне ўсіх мерапрыемстваў акупацыйных улад: паведамленне аб выдачы прадуктовых картак і продаж прадуктаў харчавання, збор падаткаў, устанаўленне новых правілаў перамяшчэння цывільнага насельніцтва, увядзенне пашпартаў, наладжанне народных кухняў і г. д. Ваенныя газеты выдаваліся па-нямецку з укладышам на мясцовай мове — польскай, літоўскай ці ідыш.

Матэрыялы для газеты шукаліся рознымі шляхамі і перш-наперш складваліся з афіцыйных навін, атрыманых з аддзелу прэсы Обер Ост. Акрамя таго, выкарыстоўваліся матэрыялы з газет, што выходзілі ўласна ў Германіі, і з мясцовых нямецкамоўных газет, якія перадрукоўвалі навіны з адной газеты ў другую. Фактычна праца рэдакцыі зводзілася да складання лакальнай часткі.

Кожная газета мела раздзел кшталту «Мясцовыя навiны», які з’яўляўся ўнікальнай крыніцай па даследаванні эканамічнага, грамадска-палітычнага, культурнага жыцця насельніцтва пад акупацыяй. На старонках газеты змяшчаліся артыкулы, паведамленні, нават апавяданні, вершы і замалёўкі гарадоў і вёсак, рынкавых плошчаў і людзей. Дзякуючы намаганням беларускіх дзеячоў з’яўляліся пераклады з беларускай літаратуры і паэзіі, фальклору.

На старонках газет можна знайсці цікавыя матэрыялы для даследавання розных бакоў нямецкай акупацыі Беларусі. Аб эканамічным становішчы насельніцтва гарадоў: «Да пытання пра прадукты» [5, 1916, 26. März], «Ільготныя карткі на хлеб» [11, 1916, 20. Febr., 27. Febr.], «Фальшывыя грошы» [11, 1916, 5. März]; ці аб школьніцтве на акупаваных тэрыторыях: «Школьніцтва горада Гродна» [11, 1916, 28. März], пра арганізацыю падрыхтоўчага курсу для настаўнікаў беларускіх школ у Свіслачы [5, 1916, 19. März]. У выданнях размяшчаліся матэрыялы і культурнага характару. Так, у газеце «*Grodnoer Zeitung*» была створана рубрыка «3 мінуўшчыны Гродна», дзе друкаваліся паўнаважаныя артыкулы: «Лес нашых гістарычных помнікаў архітэктуры», «Стан помнікаў мастацтва на ўсходнім тэатры вайны» [11, 1916, 20. Febr., 27. Febr.].

Асобна стаяць газеты нямецкіх армій, якія дыслакаваліся на Ўсходзе: «*Zeitung der X. Armee*» [9], «*Die Wacht im Osten: Feldzeitung der Armee-Abteilung Scheffer*» [25]. На старонках «Газеты 10-й арміі» друкаваліся матэрыялы аб беларускай культуры: тэатры, кнігадрукаванні, мастацтве, гісторыі і г. д.: «Беларускі тэатр» [9, 1917, 21 Febr.], «Першая беларуская біблія (1517—1917)» [9, 1917, 12 Juli], «Выстава новага мастацтва» [9, 1918, 3 Nov.], «Княжацкі род Радзівілаў» [9, 1917, 1—2 Sept.].

Свае газеты мелі г. Пінск — «*Pinsker Zeitung*» [18], г. Баранавічы — «*Kriegszeitung von Baranowitschi*» [13], г. Наваградак — «*Nowogrodeker Kriegszeitung*» [16]. Для беларускіх даследчыкаў гэтыя выданні з’яўляюцца ўнікальнай крыніцай па вывучэнні нямецкага акупацыйнага рэжыму беларускіх тэрыторый, якія не ўваходзілі ў склад зоны Обер-Ост, а заставаліся пад ваеннай юрысдыкцыяй нямецкіх армій. Газета «*Pinsker Zeitung*» друкавалася на двух мовах — нямецкай і рускай, астатнія два выходзілі толькі на нямецкай мове.

Газеты, якія выходзілі ў Германіі, таксама звярталіся да падзей на Усходнім фронце. Частка артыкулаў з іх перадрукоўвалася ў мясцовых газетах. Найбольш цытуемымі былі «*Berliner Tagesblatt*», «*Kölnischer Zeitung*», «*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*».

«**Гоман**» — **беларускамоўнае выданне**. Асобнае месца сярод перыёдыкі ваеннага перыяду займае газета «*Гоман*», якая выдавалася пад кантролем

нямецкіх улад і была да 1918 г. адзіным беларускамоўным выданнем на тэрыторыі Ober Ost. «Гоман» пачаў выходзіць у Вільні 15(28) лютага 1916 г. пад рэдакцыяй В. Ластоўскага, а ад №33 (125) за 24 красавіка 1917 г. — Я. Салаўя. Спачатку газета друкавалася толькі лацінкай, адзін раз на тыдзень, а з 1 верасня 1916 — лацінскім і кірылічным шрыфтамі, двойчы на тыдзень. Апошні вядомы нумар газеты (№62 (258)) выйшаў 9 жніўня 1918 г. [12].

На старонках «Гомана», як у іншых выданнях, змяшчаліся тэлеграмы з франтоў, распараджэнні нямецкага кіраўніцтва да мясцовага насельніцтва і навiны з iншых акупаваных гарадоў. Аднак шмат матэрыялаў было накіравана да беларусаў: аб гісторыі, культуры, літаратуры. Ужо ў першым нумары газеты падаецца інфармацыя аб беларускіх школах і настаўніцкіх курсах, наваўтворанай беларускай кааператыве «Раніца» [12, 1916, 12 лютага].

Польскамоўныя выданні. Сярод гэтых выданняў для даследчыкаў беларускай гісторыі цікавымі з’яўляюцца тыя, што асвятлялі падзеі на ўсходзе. Сярод іх газеты, як, да прыкладу, «*Godzina Polski*», што выходзіла ў Лодзі, «*Pogoń*» — у Магілёве [19], «*Nowy Kurjer Litewski*» — у Мiнску [17], у якіх у рубрыках кшталту «3 Беластоку», «3 Літвы», «3 Гродна» апісвалася жыццё пад акупацыяй: аб нямецкай навуковай экспедыцыі ў Белавежскую пушчу з мэтай яе вывучэння, аб праблемах перамяшчэння насельніцтва на акупаваных тэрыторыях, аб нацыянальным складзе насельніцтва і г. д. Часопісы «*Litwa*» [15], «*Przegląd Polityczny*» [21], «*Wiadomości Polskie*» [22] ўтрымліваюць артыкулы польскіх аўтараў аб палітычных праграмах немцаў на Усходзе, месцы Літвы (у тым ліку беларускіх тэрыторый) у стратэгічным планаванні вышэйшага камандавання.

Асобную катэгорыю складаюць выданні на нямецкай мове. Умоўна іх можна падзяліць на 2 групы: 1) органы нямецкай адміністрацыі Варшаўскага генерал-губернатарства; 2) прапагандыскія выданні прагерманскага накірунку.

Да першай групы адносяцца газеты «*Deutsche Lodzer Zeitung*» [7] і «*Deutsche Warschauer Zeitung*» [8], якія мелі асобную рубрыку «3 Літвы і Курляндый». У ёй асвятляліся падзеі з жыцця гарадоў зоны Ober Ost (Вільні, Коўна, Гродна, Беластока і інш.), друкаваліся матэрыялы аб становішчы на ўсходнім фронце і нямецкіх планах, вытрымкі з iншых газет. Акрамя таго газеты змяшчалі паўнаважныя артыкулы: «Беларускае народнае права» аб вялікай патрыярхальнай і малой новай сям’і [8, 1917, 5. April], «Прускія старажытнасці ў Гродна» [8, 1917, 8. Mai], «Беларусы» [8, 1917, 12. Juni]; «Наш Ландвер каля Баранавіч» [7, 1916, 12. Juni] і iнш.

Да другой групы адносіцца шэраг часопісаў прапагандыскага характару, дзе друкаваліся артыкулы і заметкі нямецкіх дзяржаўных, грамадскіх дзеячоў, публіцыстаў, навуковай эліты і г. д. на конт палітыкі Германіі на Усходзе. Выдзілім наступныя: «*Polnische Blätter*» («Польскія лісткі») [20], «*Unser Vaterland*» («Наша Айчына») [24], «*Litauen*» («Літва») [14]. У гэтых перыядычных выданнях, негледзячы на вузкую спецыфіку падбору матэрыялаў, сустракаюцца матэрыялы па беларускай тэматыцы.

Часопіс «*Polnische Blätter*» аб'ядноўвае артыкулы на розную тэматыку. Сярод іх «Нямецкая прысутнасць у Вільні» [20, 1915, Н. 4, S. 124—125], «Да статыстыкі Літвы і Беларусі» [20, 1915, Н. 6, S. 189—195] і г. д. Часопіс «*Unser Vaterland*» выходзіў у Вільні ў 1918 г. Кожны нумар прысвечаны адной тэме: «Дзяржава і народ» (№ 1), «Нямецкія героі» (№ 2), «Нашы ворагі» (№ 5), «Падзел свету» (№ 8), «Расія» (№ 14). На старонках часопіса абмяркоўваліся тэмы ваенных мэтаў розных бакоў, будучыні іншаземных народаў Расійскай імперыі, гісторыя вайны і ваенных падзей [24]. Часопіс «*Litauen*» друкаваў артыкулы аб гісторыі Літвы, адносінах з Расіяй, Польшчай, пытаннях веравызнання, не абмінаў развагі аб нацыянальных памкненнях літоўцаў. Для беларускіх даследчыкаў вартым азнаямлення будзе даследаванне аб нацыянальных, рэлігійных узаемадачыненьнях літоўцаў, палякаў і беларусаў: «Становішча літоўцаў-каталікоў у Віленскім біскупстве» з параўнальнымі звесткамі перапісаў 1897 г. і 1908 г. [14, 1917, № 3, S. 77—92; № 4, S. 107—119; № 5, S. 129—137; № 6—7, S. 153—174]. На старонках былі надрукаваны і вялікія артыкулы: «Ваенная акруга Гродна» з гістарычным аглядам XIII—XVIII стст., характарыстыкай нацыянальнага і рэлігійнага складу насельніцтва [14, 1918, № 5, S. 146—154; № 6, S. 177—186]; «Партрэты з літоўскай культурнай гісторыі: Гедымін (1316—1341)» [14, 1918, № 8, S. 236—246].

Перыядычныя **рускомоўныя** выданні, якія выходзілі на неакупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1915—1918 гг., практычна не звярталіся да праблем акупаванай часткі. Такія газеты, як «*Вестник комитета Западного фронта Всероссийского Земского союза*», «*Минский голос*», «*Северо-западное слово*» на сваіх старонках малявалі агульную карціну ваеннага часу, распавядаючы пра стаўленне да вайны як у Германіі (спасылаючыся на нямецкія выданні), так і ў Расіі. Друкаваліся матэрыялы аб ваенных падзеях на франтах, планах ваюючых бакоў, пытаннях вайны і міру. Толькі у асобных невялікага аб'ёму артыкулах паведамляліся агульныя звесткі аб умовах жыцця насельніцтва пад акупацыяй: цяжкасцях з забеспячэннем харчавання і прадметамі першай неабходнасці, рэквізіцыях, шматлікіх падатках, так званых дабраахвотных пазыках нямецкаму ўраду. Так, у газеце

«Минский листок» перыядычна з’яўляліся нататкі пад назвамі «Вести из Вильни» [3, 1917, 3 студзеня], «На Литве» [3, 1917, 2 сакавіка].

Выкарыстанне перыядычных выданняў у якасці крыніцы па гісторыі нямецкай акупацыі тэрыторыі Беларусі ў гады Першай сусветнай вайны значна ўдакладняе дакументальныя і апавядальныя крыніцы. Падчас працы з перыядыкай гісторык мае магчымаць даследваць асобнае выданне як цэласную крыніцу ці вывучаць асобныя тэмы на яго старонках. Газеты і часопісы маюць вялікі інфармацыйны патэнцыял для вывучэння заканадаўчай і выканаўчай функцый нямецкай адміністрацыі, становішча насельніцтва, нацыянальнага, рэлігійнага, культурнага жыцця краю. Пры гэтым неабходна крытычна падыходзіць да аналізу матэрыялаў, улічваць крытэрыі аб’ектыўнасці і даставернасці: роля ваенных выдаўцоў, ваеннай і палітычнай цензуры, рэгламентаванне зместу артыкулаў, ідэалагічнай і прапагандысцкай накіраванасці газет і часопісаў.

Бібліяграфічны спіс

1. Волкава, В.В. Газета «Grodnoer Zeitung» як крыніца па гісторыі нямецкай акупацыі Беларусі / В.В. Волкава // Гістарычная ўрбаністыка: асновы метадалогіі і крыніцазнаўчая база : зб. навук. арт. / ГрДУ імя Я.Купалы; рэдкал.: І.В. Соркіна (гал. рэд.) [і інш.]. — Гродна: ГрДУ, 2011. — С. 336—343.
2. Волкава, В.В. Палітыка нямецкай адміністрацыі ў галіне прэсы на тэрыторыі Ober Ost у гады Першай сусветнай вайны (на прыкладзе «Bialystoker Zeitung») / В.В. Волкава // Białoruskie Zeszyty Historyczne. — Беласток, 2013. — Вып. 39. — С. 213—220.
3. Минский листок. — 1917.
4. Ходзін, С.М. Крыніцы гісторыі Беларусі (гісторыка-генетычнае і кампаратывнае вывучэнне) / С.М. Ходзін. — Мінск: БДУ, 1999. — 192 с.
5. Bialystoker Zeitung. — 1916—1919.
6. Das Land Ober Ost. Deutsche Arbeit in den Verwaltungsgebieten Kurland, Litauen und Bialystok — Grodno. — Berlin; Stuttgart: Verlag der Presseabteilung Ober Ost, 1917. — 472 s.
7. Deutsche Lodzer Zeitung. — 1915—1918.
8. Deutsche Warschauer Zeitung. — 1915—1918.
9. Die Wacht im Osten : Feldzeitung der Armee-Abteilung Scheffer. — 1915—1918.
10. Godzina Polski. — 1915—1918.
11. Grodnoer Zeitung. — 1915—1918.
12. Homan. — 1916—1918.
13. Kriegszeitung von Baranowitschi. — 1916—1918.
14. Litauen: monatliche Zeitschrift. — 1917—1918.
15. Litwa. — 1917—1918.

16. Nowogrodeker Kriegszeitung. — 1916.
17. Nowy Kurjer Litewski. — 1915—1917.
18. Pinsker Zeitung. — 1915—1917.
19. Pogoń: organ tygodniowy, polityczny, społeczny i literacki poświęcony sprawom ziem mińskiej i mohylowskiej. — 1915.
20. Polnische Blätter: Zeitschrift für Politik, Kultur u. soziales Leben. — 1915—1918.
21. Przegląd Polityczny. — 1916.
22. Wiadomości Polskie. — 1914—1919.
23. Wilnaer Zeitung. — 1916—1918.
24. Unser Vaterland: Zeitschrift der Oberkommando Heeresgruppe Eichhorn. — 1918.
25. Zeitung der X. Armee. — 1915—1918.

Гужалоўскі Аляксандр Аляксандравіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (Мінск, Беларусь)

ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ПАДЗЕЙ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ Ў МУЗЕЯХ БЕЛАРУСІ

Першыя спробы асэнсавання музейнымі сродкамі падзей Першай сусветнай вайны ў Беларусі былі зроблены адразу ж пасля яе пачатку. У 1914 г. «музей сучаснай вайны» планаваўся губернскімі ўладамі ў Мінску [3, арк. 261]. Далейшае разгортванне ваенных падзей, а менавіта прасоўванне лініі фронту на ўсход, не дало ажыццявіць задуманы ў Мінску музейны праект.

Дзесяцігоддзе пачатку вайны беларускія савецкія ўлады адзначылі музейна-выставачнымі праектамі. У іх падзеі Першай сусветнай вайны атрымалі новую інтэрпрэтацыю, пачынаючы ад назвы вайны і сканчаючы суцэльнай палітызацыяй іх зместу. Палітызацыя на доўгі дзесяцігоддзі абумовіла спрошчаны, аднабаковы погляд на падзеі 1914—1918 гг., у якім не знаходзілася месца ні ахвярам, ні героям. Так, 30 ліпеня 1924 г. у Бабруйску адчынілася выстава, прысвечаная 10-годдзю пачатку «імперыялістычнай вайны». Яна была павінна паказаць: 1) у чых інтарэсах вялася вайна; 2) што разам з буржуазіяй удзельнікамі гэтай вайны была сацыял-дэмакратыя ўсіх краін; 3) што толькі камуністы змагаліся супраць гэтай вайны [5, с. 2].

У 1930—1950-я гг. савецкая гістарыяграфія разглядала Першую сусветную вайну як сутычку аднолькава варажых для яе імперыялістычных дзяржаў, як глебу для падрыхтоўкі рэвалюцый. Насцярожанае стаў-